

A GAZDASÁG FOGALMA MAGYARORSZÁG ÉS AZ EU MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKÁJÁBAN

LACZKA SÁNDORNÉ – SZABÓ PÉTER

Az 1999. évi XLVI. törvény szerint végrehajtandó Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) eredményeinek elemzése, a megfelelő következtetések levonása nehéz feladat, már előzetesen is gondolkodásra készíti az adatokat előállító és elemző statisztikusokat és a felhasználókat egyaránt. A statisztikusnak már az összeírás előkészítése során gondolnia kell arra, hogy kielégítse a statisztikus szakma hazai és nemzetközi módszertani előírásait, és hogy a felhasználók részére biztosítsa a gazdaság és a társadalom legkülönbözőbb szempontjaira is kiterjedő elemzések készítésének lehetőségét. Jelen tanulmányban a statisztikusokat és a felhasználókat egyaránt foglalkoztató néhány kérdést s azok esetleges megoldási lehetőségeit kíséreljük meg felvázolni.

A gazdaság fogalma általában

A mezőgazdasági összeírások feladata, hogy az ország mezőgazdaságáról minél pontosabb képet adjanak. Ehhez elengedhetetlen az adatszolgáltatási egységek – azaz a gazdaságok – teljes körű felkeresése. Már a múltban is, de napjainkban még gyakrabban felmerül a kérdés, hogy mit is nevezünk gazdaságnak. Ennek oka, hogy a különböző gazdálkodási egységek rendkívül széles határok között szóródnak, termelésük célja, technológiája, eszközállománya szélsőséges határok között alakul.

Az EU jelenlegi gyakorlata sem jelöl meg egységes határokat. Egyrészt megkívánja a maximális lefedettséget, azaz a mezőgazdasági tevékenység minél teljesebb megfigyelését, másrészt több tekintetben csak bizonyos határok feletti gazdaságok számbavételét írja elő. A probléma kulcskérdésként vetődik fel a tipológia és a mezőgazdasági számlarendszer¹ oldaláról is.

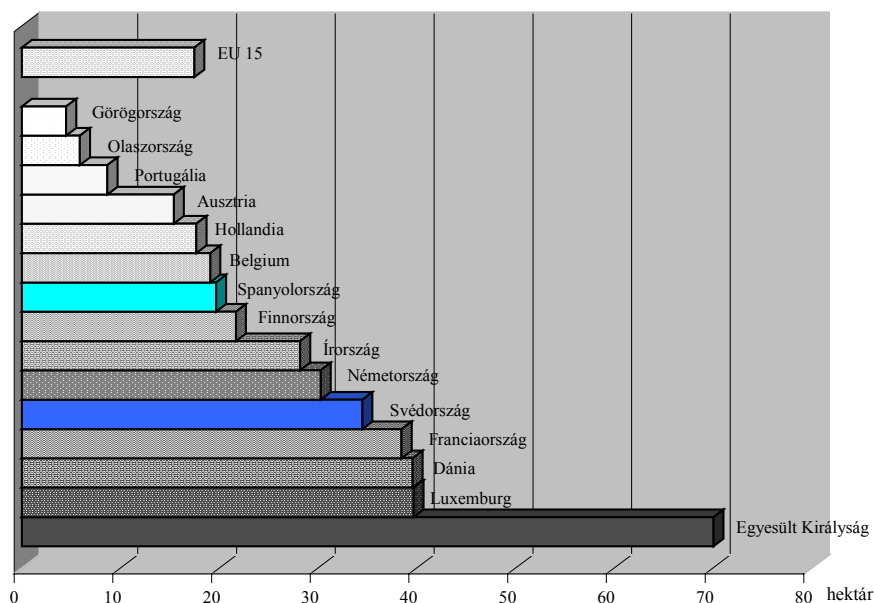
Az adatszolgáltatói kört csak úgy határozhatjuk meg, ha definiáljuk a megfigyelés körébe vonható adatszolgáltatók méretét, azaz azt a határt, amely alatt az érintett tevékenységet végzők nem tartoznak a megfigyelés körébe. E határ (küszöbérték) felettiiek alkotják a mezőgazdasági összeírás alapsokaságát, ezeket nevezük gazdaságnak.

¹ A Mezőgazdasági Számlák Rendszere (Economic Accounts for Agriculture – EAA) olyan összefüggő makro elszámolási (könyvelési) rendszer, amely magába foglalja a mezőgazdasági termelést, jövedelmet, beruházást, értékcsökkenést stb., és amely a mezőgazdaság sajátosságainak figyelembevételével szorosan illeszkedik a teljes nemzetgazdaságra kiterjedő Nemzeti Számlarendszerbe.

Az EU módszertani előírásai szerint a mezőgazdasági alapösszeírásoknak ki kell terjedni minden olyan egységre, amely önálló technikai–közgazdasági egységnek tekinthető, önálló irányítása van, és mezőgazdasági terméket állít elő. Ugyanakkor a küszöbérték meghatározásakor biztosítani kell, hogy a megfigyelésből kimaradtak együttes hozzájárulása az összes Standard Fedezeti Hozzájáruláshoz² (Standard Gross Margin – SGM) egy százalék vagy annál kevesebb legyen. E „lefedettségi kritérium” teljesítése érdekében a jelenlegi EU-tagországok is országonként más-más küszöbértéket határoznak meg. Közös jellemzőjük az, hogy a megfigyelés kiterjed valamennyi mezőgazdasági tevékenységet végző egységre, amely legalább egy hektár területet használ mezőgazdasági célra, vagy ennél kisebb a területe, de bizonyos mennyiségű terméket értékesít, avagy felülmúl bizonyos egyéb fizikai vagy értéki határt.

Érdekes példa a Hollandiában alkalmazott küszöbérték, amely 3 Európai Méret Egységben (European Size Unit – ESU) határozza meg a gazdaságméret alsó határát. Ez a gazdaságméret körülbelül 3 hektár őszi búza vagy 1,6 hektár cukorrépa termésével egyenértékű. Hangsúlyozni kell, hogy Hollandiában ez a számunkra magas küszöbérték is biztosítja, hogy a mezőgazdaság bruttó termelésének 99 százalékát előállítók bekerüljenek a megfigyelték körébe.

Az átlagos gazdaságnagyság az EU tagállamaiban, 1995

Az Unió jelenlegi tagországaiban – amelyekre a jelenlegi szabályozást megalkották – az átlagos gazdaságméret meghaladja a 17 hektárt. (Lásd az ábrát.)

² Fedezeti Hozzájárulás: a gazdaságok által előállított termékek és nyújtott szolgáltatások termelési értéke és a változó költségek közötti különbség.

Az EU-tagországok közül a hazánkhoz hasonlóan nagyszámú apró gazdaság főként a mediterrán országokban – elsősorban Görögországban és Olaszországban – található. (Az 1991-es és az 1994-es összeírás adatai alapján számított egy gazdaságra jutó hazai átlagérték – beleértve a gazdálkodó szervezeteket is – hasonló értéket mutat.) Ez a struktúra Magyarországon az elmúlt száz esztendő folyamán a tulajdoni változások ellenére is jellemzőnek volt tekinthető, a hetvenes években a kistermelés fokozott térhódításával a családi gazdaságok száma még nőtt is.

A magyar mezőgazdaság sajátos – a jelenlegi EU-tagországok átlagától eltérő – gazdaságszerkezetét ma még csak a legutóbbi teljes körű felvétel (ÁMÖ'91) adataival tudjuk bemutatni. E teljes körű összeírás alkalmával 1576 állami gazdaságot és vállalatot, 1501 szövetkezetet és 1396 ezer kistermelő gazdaságot tartott nyilván a statisztika. A mai értelemben vett gazdálkodó szervezetekre (állami gazdaságok, vállalatok és szövetkezetek) vonatkozó új módszertani szempontok alkalmazása ugyan nem problémamentes, mégis az egyszerűbben megoldható feladatok közé tartozik. A lefedettség biztosítása, a küszöbérték és az ezzel szorosan összefüggő gazdaságfogalom meghatározása lényegesen nehezebb a közel másfélmillió kistermelői körre vonatkozóan.

Az 1991-ben megfigyelt 1,4 millió „kistermelő” gazdaság termelési szerkezetének vizsgálatát az összeírást követő években OTKA-kutatás keretében végeztük. A vizsgálatok elsősorban a gazdaságméret, illetve a tágabb értelemben vett tevékenységi típusok szerinti elemzésre terjedtek ki.

Tekintettel arra, hogy a kilencvenes évek első felében SGM-számításokat még nem végeztek, a gazdaságméret vizsgálatához a termelőegységekben előállított mezőgazdasági termékek számított bruttó termelési értékét használtuk fel. Ez a bruttó termelési érték nem az egyes gazdaságok tényleges termelése, hanem átlagárak és hozamok alapján becsült érték volt. A számítások alapjául a termékmérlegek³ szolgáltak. Ez idő tájt a bruttó termelési érték volt az egyetlen értékmutató, melynek segítségével a különböző természetes mértékegységekben kifejezett adatok (földterület művelési áganként, állatállomány állatfajonként) összegezhetővé váltak.

1. tábla

*A kistermelő gazdaságok száma
és megoszlása a bruttó termelési érték alapján, 1991*

Bruttó termelési érték (forint)	A gazdaságok	
	száma	aránya (százalék)
1 – 25 000	270 072	19,3
25 001 – 50 000	341 646	24,5
50 001 – 100 000	364 988	26,2
100 001 – 200 000	234 254	16,9
200 001 – 500 000	148 887	10,6
500 000 felett	35 906	2,5
<i>Összesen</i>	<i>1 395 753</i>	<i>100,0</i>

³ A termékmérleg olyan mérlegszerű elszámolás (mennyiségben és értékben), amely az egyes mezőgazdasági termékek termelését, exportját, importját, a vásárlásokat, az értékesítést, az egységen belüli felhasználást, a saját fogyasztást, a veszteségeket és a készletváltozást tartalmazza, függetlenül attól, hogy az küszöbérték alatti vagy feletti gazdaságra vonatkozik.

A vizsgálatok során a bruttó termelési érték alapján gazdaságnagyság csoportokat képeztünk. Az adatok azt jelezték, hogy a gazdaságok 70 százaléka rendkívül alacsony (évi 100 ezer forint alatti) termelési értéket állított elő. (Lásd az 1. táblát.) A termelés költségeinek levonása után csak néhány százalékra volt tehető azoknak a gazdaságoknak az aránya, amelyeknél a kistermelő háztartás jövedelmének nagyobb részét a mezőgazdasági termelés adta. A kizárólag mezőgazdasági termelésre alapozott családfenntartás csak a legnagyobb gazdaságok esetén volt feltételezhető, a gazdaságok többségében a más forrásból származó jövedelem is hozzájárult a megélhetéshez. A részmunkaidős mezőgazdasági tevékenység – ami ma már világszerte is jelentősen elterjedt.

Még színesebbé vált a kép, ha a gazdaságok bruttó termelési értékét a főbb tevékenység típusok szerint vizsgáltuk. A megfigyelt egységeket három típusba soroltuk:

- *vegyes gazdaságnak* tekintettük azokat a gazdaságokat, melyeknek használatában levő földterület és tulajdonában lévő állatállomány egyaránt elérte, illetve meghaladta az ÁMÖ-ben alkalmazott küszöbértéket;
- *állattartó gazdaságok* azok, amelyeknek csak az állatállománya érte el, illetve haladta meg az ÁMÖ-ben alkalmazott küszöbértéket;
- *növénytermelő gazdaságok* azok, amelyeknek csak a használt földterülete érte el, illetve haladta meg az ÁMÖ-ben alkalmazott küszöbértéket.

Az összeírt gazdaságoknak 46 százaléka minősült vegyes, 41 százaléka növénytermelő és csupán 13 százaléka állattartó gazdaságnak. Az e három csoportba sorolható gazdaságok méretükben, termelési szerkezetükben jelentősen különböztek. Az egyes gazdaságtípusok közül a vegyes gazdaságok érték el a legmagasabb átlagos termelési értéket. Az állattartó és a növénytermelő gazdaságok közül igen sok a legkisebb termelési értéket elért gazdaságcsoportba tartozott.

2. tábla

A gazdaságok számának megoszlása a bruttó termelési érték és gazdaságtípus alapján, 1991 (százalék)

Bruttó termelési érték (forint)	Összes gazdaság	Ebből:		
		vegyes	állattartó	növénytermelő
1 – 25 000	19,3	0,5	14,5	41,9
25 001 – 50 000	24,5	10,2	40,9	35,1
50 001 – 100 000	26,2	32,9	26,6	18,5
100 001 – 200 000	16,9	30,3	10,7	3,7
200 001 – 500 000	10,6	21,1	5,8	0,6
500 000 felett	2,5	5,0	1,5	0,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Gazdaságok száma	1 395 753	637 754	185 383	572 616
Gazdaságok megoszlása (százalék)	100,0	45,7	13,3	41,0

A legnagyobb gazdasági erővel a vegyes gazdaságok rendelkeztek. Az állattartó gazdaságok egy gazdaságra jutó bruttó termelési értéke nem érte el a vegyes gazdaságok bruttó termelési értékének felét, és ennek csak egyhatodát érték el azokban a gazdaságokban, ahol szinte kizárólag növénytermeléssel foglalkoztak. A vegyes gazdaságok esetében a bruttó termelési értéknek átlagosan közel háromnegyede az állattartásból

származott. Ez az arány az egy gazdaságra jutó bruttó termelési érték növekedésével párhuzamosan még inkább az állattartás javára tolódott el. A kistermelő gazdaságok növénytermelési tevékenységből származó egy gazdaságra jutó termelési értéke mind a vegyes, mind a növénytermelő gazdaságok esetében azonos nagyságrendek (21 ezer és 52 ezer Ft) között mozgott. Egyértelmű, hogy a kilencvenes évek elején a kistermelő gazdaságokban a legeredményesebb ágazat az állattartás volt, ami az akkori földtulajdoni és földhasználati viszonyokkal magyarázható.

A különböző nagyságú, illetve típusú gazdaságokat más-más művelésiág-szerkezet, illetve más állatfajok tartása jellemezte. A kert nagysága gazdaságnagyságtól, típustól egyaránt független volt (átlagosan 1000 négyzetméter körül mozgott). A vegyes gazdaságokban a gazdaságok mérete elsősorban a szántóterület és az állatlétszám együttes nagyságával függött össze, de a jelentősebb szarvasmarha-állományt tartók is e gazdaságcsoportból kerültek ki. A csak állattartással foglalkozó gazdaságokban már kisebb volt a szarvasmarha-tartás súlya, mint a vegyes gazdaságokban. Ezekben a gazdaságokban a bruttó termelési érték nagy része a sertés, illetve a tyúkfélék tartásából származott, de itt jutott viszonylag nagyobb szerephez a liba-, a kacsá-, a pulyka-, illetve a házinyúl-tartás is.

3. tábla

A kistermelő gazdaságok fontosabb mutatói, 1991

Megnevezés	Bruttó termelési érték (ezer forint)								Összesen
	25 alatt	25–50	50–100	100–200	200–500	500–1000	1000–3000	3000 felett	
Összes gazdaság									
Gazdaságok száma (ezer)	270	342	365	234	149	29	6	1	1396
megoszlása (százalék)	19,3	24,5	26,1	16,8	10,7	2,1	0,4	0,1	100,0
Részesedése a bruttó termelési értékből (százalék)	2,0	7,6	16,4	20,9	31,0	12,9	7,1	2,1	100,0
Egy rendelkező gazdaságra jutó									
szántó (hektár)	0,22	0,34	0,46	0,71	1,11	2,03	3,88	9,02	0,67
szőlő (hektár)	0,08	0,13	0,17	0,25	0,36	0,52	0,56	5,16	0,20
gyümölcsös (hektár)	0,07	0,11	0,14	0,20	0,26	0,38	0,60	2,16	0,15
kert (hektár)	0,09	0,09	0,11	0,12	0,12	0,14	0,17	0,19	0,10
szarvasmarha (darab)	-	1	1	2	4	7	14	48	4
sertés (darab)	1	2	3	5	12	27	54	91	6
ló (darab)	1	1	1	1	2	2	2	4	2
juh (darab)	2	4	6	11	20	43	130	388	22
baromfi (darab)	10	15	25	37	43	67	568	5107	33
Növénytermelő gazdaságok									
Gazdaságok száma (ezer)	240	201	106	21	3	2	0	0	573
megoszlása (százalék)	41,9	35,2	18,5	3,7	0,5	0,2	0,0	0,0	100,0
Részesedése a bruttó termelési értékből (százalék)	1,4	35,0	37,2	14,6	4,9	6,9	0,0	0,0	100,0
Egy rendelkező gazdaságra jutó									
szántó (hektár)	0,23	0,40	0,68	1,35	3,55	7,64	7,61	3,22	0,50
szőlő (hektár)	0,08	0,14	0,25	0,61	1,60	3,17	1,51	0,25	0,20
gyümölcsös (hektár)	0,07	0,12	0,21	0,40	0,91	2,30	2,00	1,94	0,15
kert (hektár)	0,09	0,12	0,16	0,20	0,23	0,39	0,20	0,12	0,12
szarvasmarha (darab)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
sertés (darab)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ló (darab)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
juh (darab)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
baromfi (darab)	10	16	18	19	19	15	15	18	18

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Bruttó termelési érték (ezer forint)								Összesen
	25 alatt	25–50	50–100	100–200	200–500	500–1000	1000–3000	3000 felett	
Állattartó gazdaságok									
Gazdaságok száma (ezer)	27	76	49	20	10,0	2	1	0	185
megoszlása (százalék)	14,6	41,1	26,5	10,8	5,4	1,1	0,5	0,0	100,0
Részesedése a bruttó termelési értékből (százalék)	2,0	16,9	21,9	17,8	20,7	8,9	11,8	0,0	100,0
Egy rendelkező gazdaságra jutó									
szántó (hektár)	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,09	0,09	0,08
szőlő (hektár)	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04
gyümölcsös (hektár)	0,03	0,03	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03
kert (hektár)	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
szarvasmarha (darab)	-	1	1	2	4	8	15	73	4
sertés (darab)	1	2	3	7	16	35	63	109	5
ló (darab)	1	1	2	2	2	2	3	3	2
juh (darab)	2	4	7	13	20	42	122	102	14
baromfi (darab)	8	14	26	37	43	96	1291	6853	32
Vegyes gazdaságok									
Gazdaságok száma (ezer)	3	65	210	193	136	25	5	1	638
megoszlása (százalék)	0,5	10,2	32,9	30,3	21,3	3,9	0,8	0,1	100,0
Részesedése a bruttó termelési értékből (százalék)	0,0	1,9	12,5	22,8	37,4	14,7	7,9	2,8	100,0
Egy rendelkező gazdaságra jutó									
szántó (hektár)	0,20	0,25	0,40	0,67	1,08	2,01	3,84	10,79	0,80
szőlő (hektár)	0,07	0,08	0,12	0,20	0,29	0,46	0,52	7,32	0,20
gyümölcsös (hektár)	0,06	0,07	0,11	0,17	0,22	0,33	0,54	2,28	0,17
kert (hektár)	0,08	0,09	0,11	0,13	0,14	0,15	0,19	0,25	0,12
szarvasmarha (darab)	0	1	1	2	4	7		46	4
sertés (darab)	1	1	2	5	11	25	53	86	6
ló (darab)	1	1	1	1	2	2	2	4	2
juh (darab)	2	4	6	11	20	43	131	433	25
baromfi (darab)	9	12	22	36	43	59	304	3332	36

A növénytermelő gazdaságok csoportjában a „nagyok” közé elsősorban azok tartoztak, amelyek szőlő-, gyümölcsstermeléssel, fólia alatti termeléssel vagy az ország legjobb minőségű termőföldjein folytatott szántóföldi növénytermeléssel foglalkoztak.

Az egy rendelkező gazdaságra jutó mutatók (lásd a 3. táblát) jól mutatják, hogy melyek azok a gazdaságnagyság-csoportok – az évi egymillió forintnál kisebb bruttó termelési értéket elért gazdaságok –, amelyek elsősorban saját fogyasztásra termeltek.

A szinte kizárólag családi fogyasztásra termelő apró gazdaságok nagy száma miatt az előírt statisztikai lefedettség biztosítása nehéz módszertani feladat. Ugyanakkor a döntéshozóknak, az elemzőknek, a piac szereplőinek stb. igen fontos információ a mezőgazdasági tevékenység minél teljesebb megfigyelése, például a teljes állomány nagyság ismeretéhez nem elég csupán az „árutermelő gazdaságokban” tartott állomány nagyságát megállapítani. Nem beszélve arról, hogy az árutermelő gazdaság pontos meghatározása is számos problémát vetne fel, az összehasonlíthatóságról nem is beszélve. A hazai körülmények között árutermelőnek nevezhető gazdaság nem valószínű, hogy összehasonlítható lenne a hollandiai vagy a dániai árutermelő gazdasággal sem méretében, sem tevékenységében, specializáltsági fokában.

Magyarországon az apró, nagyrészt saját fogyasztásra termelő „gazdaságok” termék-előállítását a korábbi (1972. és 1981. évi) összeírások időszakában sem volt elhanyagol

ható. Ezt a korábbi összeírások küszöbértékének meghatározásakor is szem előtt tartották és az elmúlt 30 év alatt – az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében – közel azonos küszöbértékkel dolgoztak.

4. tábla

A gazdaságok jellemzőinek alsó értékei

Megnevezés	1972.	1981.	1991.	1994.	2000.
	évi összeírás szerint				
Összes termőterület (hektár)	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15
Gyümölcsös, szőlő, kert (hektár)	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05
Szarvasmarha (darab)	1	1	1	1	1
Sertés (darab)	1	1	1	1	1
Ló (darab)	1	1	1	1	1
Juh (darab)	1	1	1	1	1
Baromfi (darab)	50	50	50	50	50
Méhcsalád (darab)	20	20	25	25	5
Nyúl (darab)	20	20	25	25	25
Egyéb kisállat (darab)	–	–	25	25	25

A statisztikai lefedettség tehát közel 30 éve, összehasonlításra alkalmas módon biztosított. De hogyan kell és lehet a hazai gazdaság fogalmat értelmezni, kezelni az EU tipológiájában és Mezőgazdasági Számlarendszerében?

A gazdaságok EU-tipológiája

Az EU 1985. június 7-i határozatában rendelkezett a gazdaságok közösségi tipológiájának létrehozásáról. A tipológia az EU-ban a gazdaságok gazdálkodási típuson és gazdasági méreten alapuló, a Standard Fedezeti Hozzájárulás (SGM) alapján meghatározott egységes osztályozását jelenti.

A határozat I. fejezetének 2. cikkelye szerint a tipológiát úgy tervezték meg, hogy az a közös agrárpolitika információigényeit kielégítse. A tipológiának közösségi szinten lehetővé kell tenni

- a gazdaságok helyzetének közgazdasági elemzését,
- a gazdaságok összehasonlíthatóságát
 - a tipológia különböző osztályai között,
 - a tagországok, illetve tagországi régiók között,
 - a különböző időszakok között.

A kidolgozott tipológiának a Közösségi Gazdaságszerkezeti Összeírások (mezőgazdasági censzusok) és a Közösségi Tesztüzemi Rendszerben (FADN) gyűjtött adatokra kell alapulnia.

A II. fejezet 3. cikkelye szerint a Standard Fedezeti Hozzájárulás a termelés standard értéke és bizonyos költségek standard értéke közötti egyenleget jelenti. Ezt az egyenleget minden régió belül a különböző növényi és állati jellemzőkre meg kell határozni.

A határozat részletesen rendelkezik az adatgyűjtés és a számítások módjáról és az SGM-számítások gyakoriságáról is. Az SGM-et három év megfelelő időpontban számított alapadatának átlagaként kell meghatározni.

A III. fejezet előírása szerint a gazdálkodás típusát a különböző tevékenységeknek az összes fedezeti hozzájáruláshoz való relatív hozzájárulása alapján határozzák meg.

A határozat a gazdaságtípusoknak négy szintjét különbözteti meg:

- általános gazdálkodási típus (9 típus),
- fő gazdálkodási típus (17 típus),
- különleges gazdálkodási típus (50 típus),
- különleges gazdálkodási típusok alcsoportjai (32 alcsoport).

A különleges gazdálkodási típusok közül 32 alcsoportnak a meghatározását csak azoknak a tagországoknak ajánlják, ahol nem sok az e gazdálkodási típusba sorolandó egységek száma.

A határozat IV. fejezete rendelkezik a gazdaság méretének meghatározásáról, mely szerint a gazdaság méretét az összes SGM alapján Európai Méret Egységben kell kifejezni.

Hazai szemszögből nézve már a gazdaságtípusok két felső szintje (általános gazdálkodási típus és fő gazdálkodási típus) is nem kismértékű specializáltságot feltételez. Így joggal vetődik fel a kérdés, van-e értelme ezt az osztályozási rendszert ráerőszakolni a háztartások önfogyasztást szolgáló (például 1-2 sertést tartó stb.) mezőgazdasági tevékenységére, és mindez hogyan tehet eleget a határozat azon elvárásának, hogy a különböző tagországok és a tagországi régiók gazdaságai összehasonlíthatók legyenek.

Az 1991–1994-es összeírások adatai azt sugallják, hogy a közel másfélmillió körüli célszerű lenne megbontani. Szükség lenne második küszöb meghatározására, melynek funkciója nem a lefedettség biztosítása, hanem az európai (közösségi) értelemben vett gazdaság fogalmának meghatározása. Az ún. *adatszolgáltatási küszöb* biztosítaná a lefedettséget, azaz, hogy megbízható statisztikai információval rendelkezünk az ország mezőgazdaságának teljesítményéről, teljes állatállományáról, megművelt szántóterületről stb. Az ún. *gazdaságküszöb* viszont az európai értelemben vett gazdaságméretű tevékenységet definiálná. A két küszöb közé esőket az egyértelműség érdekében nem gazdaságnak, hanem kisgazdaságnak nevezhetnénk, mint ahogy néhány EU-tagország (például Anglia, Svédország) gyakorlatában is találkozunk hasonló fogalommal (minor holding). Igaz, hogy kisgazdaságon ezekben az országokban a magyar kisgazdaságoknál jóval nagyobb gazdaságokat értenek. Mindez nem azt jelentené, hogy nem lenne szükség a kisgazdaságok tevékenységének, méretének vizsgálatára, elemzésére, e célra azonban a nagy gazdaságokétól eltérő megfigyelési, vizsgálati szempontokat kellene kialakítani. Így kaphatna világos képet a mezőgazdaságról a gazdaság- és társadalompolitika, de ez adhatna számos ötletet a területfejlesztés számára is és biztosítaná a nemzetközi összehasonlíthatóságot is.

A kritikus pont természetesen az ún. második küszöb (a gazdaság) meghatározása. Ennek érdekében az 1991 és 1994-es mezőgazdasági összeírások és a Magyar Tesztüzemi Rendszer adatai alapján kísérleti számításokat végeztünk. Hangsúlyozva a számítások kezdeti és kísérleti voltát, a lényegét röviden felvázoljuk.

Az Európai Unióban a gazdaságok méretét az egy gazdaság által megtermelt összes termék és szolgáltatás bruttó fedezeti hozzájárulásának euróban kifejezett értékével jel

lemzik. Ezt a (hozzáadott értékhez hasonló) mutatót ún. Európai Méret Egységre számítják át, amelynek egy egysége jelenleg 1200 eurónak felel meg.

A kísérlet során a legutóbbi mezőgazdasági összeírás bruttó termelési értékben kifejezett kategóriáit számítottuk át ESU-ra az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet által működtetett magyar tesztüzemi rendszer 1998-as adatainak felhasználásával. A tesztüzemi rendszerből rendelkezésünkre állt a mezőgazdasági kibocsátás közel 80 százalékát kitevő 21 termék termelési érték- és bruttó fedezeti hozzájárulás adata (és ezek egymáshoz viszonyított aránya) az adatgyűjtésben szereplő egyéni gazdaságokra és gazdasági szervezetekre vonatkozóan. Első lépésben termékszinten kiszámítottuk a fedezeti hozzájárulás és a termelési érték hányadosának átlagát, súlyként használva a két gazdaságcsoporthoz az adott termék kibocsátásából való részesedését. Majd az egyes termékek adatait aggregáltuk az összes kibocsátásból való részesedésük segítségével. Ezáltal megkaptuk a bruttó fedezeti hozzájárulás és a termelési érték arányát a mezőgazdaság egészére vonatkozóan. A kapott eredményt a nemzeti számlarendszerben szereplő hozzáadott érték és kibocsátás hányadosának figyelembevételével korrigáltuk. A számítások azt mutatták, hogy a fedezeti hozzájárulás mintegy 40 százaléka a termelési értéknek.

A mezőgazdasági összeírás termelési értékben kifejezett nagyságkategóriáit a fedezeti hozzájárulás arányával korrigálva (1995-ös ECU átváltási árfolyam segítségével) megkaptuk az egyes kategóriák ESU-ban kifejezett értékét. Az eredmény meglepő volt: a kilencvenes évek első felében a hazai kistermelő gazdaságok 99,5 százaléka és az összes megtermelt bruttó fedezeti hozzájárulás 91 százaléka a legkisebb nagyságkategóriába esett, ugyanis két ESU megközelítőleg egymillió forint termelési értéknek felelt meg.

A sajátos hazai mezőgazdasági struktúra érzékeltetése érdekében az 5. táblában az EU jelenlegi tagországainak gazdaságméretét szemléltető adatokat mutatjuk be.

5. tábla

*A gazdaságok száma és standard fedezeti hozzájárulása (SGM)
nagyságkategóriánként az EU tagállamaiban, 1995*

Megnevezés	Gazdaságszám (ezer darab) SGM (ESU)	Egy gazdaságra jutó SGM (ESU)							Összes	
		-2	2-4	4-8	8-16	16-40	40-100	100-		
nagyságkategóriánkénti megoszlás (százalék)										
Belgium										
Gazdaságszám	71	10,3	7,8	10,0	11,1	21,0	30,0	9,8	100,0	
SGM	3 025	0,3	0,5	1,4	3,0	13,5	45,0	36,3	100,0	
Dánia										
Gazdaságszám	69	0,5	6,0	16,0	17,4	21,3	24,1	14,7	100,0	
SGM	3 557	0,0	0,4	1,8	3,9	10,6	31,1	52,2	100,0	
Németország										
Gazdaságszám	567	20,8	12,0	12,0	13,2	22,0	16,3	3,7	100,0	
SGM	15 845	0,8	1,2	2,5	5,5	21,0	35,2	33,8	100,0	
Görögország										
Gazdaságszám	802	33,9	20,4	22,1	16,0	6,7	0,8	0,1	100,0	
SGM	4 866	5,3	9,8	20,9	29,4	25,3	6,8	2,5	100,0	
Spanyolország										
Gazdaságszám	1 278	39,9	18,6	16,3	12,8	9,0	2,7	0,7	100,0	
SGM	10 973	4,5	6,1	10,6	16,7	25,1	18,3	18,7	100,0	

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Gazdaságszám (ezer darab) SGM (ESU)	Egy gazdaságra jutó SGM (ESU)							Összes
		-2	2-4	4-8	8-16	16-40	40-100	100-	
		nagyságkategóriánkénti megoszlás (százalék)							
Franciaország									
Gazdaságszám	735	18,6	8,7	9,0	12,2	25,7	20,3	5,5	100,0
SGM	23 015	0,6	0,8	1,7	4,6	22,0	39,4	30,9	100,0
Írország									
Gazdaságszám	153	15,3	15,3	19,8	18,6	20,4	9,4	1,2	100,0
SGM	2 526	0,9	2,7	7,0	13,0	31,9	33,1	11,4	100,0
Olaszország									
Gazdaságszám	2 482	51,9	16,3	13,2	9,1	6,2	2,5	0,8	100,0
SGM	18 535	5,8	6,1	9,8	13,4	20,5	20,1	24,3	100,0
Luxemburg									
Gazdaságszám	3	12,0	8,9	10,8	10,2	23,5	32,7	1,9	100,0
SGM	96	0,4	0,9	2,1	3,8	22,5	62,5	7,8	100,0
Hollandia									
Gazdaságszám	113	0,1	1,7	9,7	12,1	17,4	31,9	27,1	100,0
SGM	8 931	0,0	0,1	0,7	1,8	5,9	28,0	63,5	100,0
Ausztria									
Gazdaságszám	222	27,4	14,3	16,6	18,6	18,8	4,0	0,3	100,0
SGM	2 463	1,9	3,7	8,7	19,3	41,5	19,4	5,5	100,0
Portugália									
Gazdaságszám	451	47,7	24,7	14,4	7,2	4,2	1,4	0,4	100,0
SGM	2 438	8,8	12,9	14,8	14,8	18,9	14,9	14,9	100,0
Finnország									
Gazdaságszám	101	14,9	14,0	16,3	21,9	26,4	5,5	1,0	100,0
SGM	1 565	1,3	2,7	6,1	16,7	41,8	20,4	11,0	100,0
Svédország									
Gazdaságszám	89	18,5	15,7	15,7	13,7	17,8	15,1	3,5	100,0
SGM	2 055	0,9	2,0	3,9	6,7	20,3	39,9	26,3	100,0
Egyesült Királyság									
Gazdaságszám	235	18,3	9,5	12,0	12,3	17,4	19,0	11,5	100,0
SGM	9 996	0,2	0,6	1,6	3,3	10,9	28,5	54,9	100,0
EU-15									
Gazdaságszám	7 370	36,6	15,8	14,5	12,0	11,8	6,9	2,4	100,0
SGM	109 883	2,2	3,0	5,5	9,1	20,0	28,6	31,6	100,0

Fontos megjegyezni, hogy a vázolt számítás csak hozzávetőleges, nagyszámú feltételezésen alapul, és semmiképpen nem helyettesíti a közeljövőben végzendő, az ÁMÖ adataira építő pontos és részletekbe menő számításokat.

Kisméretű gazdaságok a magyar Mezőgazdasági Számlarendszerben

Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának (EUROSTAT) új módszertani kézikönyve szerinti Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR) a kizárólag saját fogyasztásra termelő egységeket nem sorolja a mezőgazdasági tevékenység körébe. E szabályozás megfelel az Európai Unió jelenlegi tagországai mezőgazdasága szerkezetének, amelytől azonban Közép-Európa mezőgazdaságának szerkezete jelentősen eltér, ezen országokban ugyanis

a kisméretű gazdaságok száma és részesedésük a termelésből kiemelkedően magas. (Ezért is foglalkozott e témával az OECD 2000 februárjában Párizsban tartott Mezőgazdasági Számlarendszer Értekezlete.)

E téren a közelmúltban a magyar Központi Statisztikai Hivatal is módszertani váltást hajtott végre. A korábbi módszer abszolút bruttó megközelítésen alapult: a mezőgazdasági termelési érték a mezőgazdasági termékek gazdaságok közötti forgalmát, sőt a gazdaságon belüli felhasználást (takarmány, vetőmag) is tartalmazta. Az e módszer szerinti adat megegyezett az EUROSTAT új módszertanában „vesztésmentes termelés”-nek nevezett kategóriával. A kibocsátás mérésének jelenlegi hazai módszertana – az EU harmonizációs folyamat részeként – az EUROSTAT módszertanának bevezetését jelenti, így a kibocsátás nem tartalmazza a gazdaságon belüli folyamatok egy részét és a kizárólag saját fogyasztásra termelést. Az új szabályok közül a kisméretű gazdaságok kezelése okozza a legtöbb problémát, ezért a hazai értelmezésük igen különleges.

Az EUROSTAT Mezőgazdasági Számlák Rendszere (EAA) e területre vonatkozó szabályai nem elég egyértelműek: több paragrafus is vonatkozik rá, és némelyek ellentmondásban vannak egymással. A felsorolt fontosabb paragrafusok⁴ (*dőlt betűvel*) és azok magyarországi viszonyokra történő alkalmazási lehetőségeinek bemutatásával szeretnénk illusztrálni a problémát.

1.16. Mivel az EAA rendeltetése a mezőgazdasági tevékenységből (amely az EU tagállamaiban szinte kizárólag árutertermelő tevékenység) származó jövedelem mérése, kimutatása és elemzése, ezért úgy döntöttünk, hogy kizárjuk ebből a körből azokat az egységeket, amelyek kizárólag saját fogyasztásra termelnek (például a konyhakerteket és a magánállattartást). A „kisméretű” egységeknek ezt a típusát csak akkor kell figyelembe venni, ha meghaladja a gazdaságszerkezeti összeírásoknál alkalmazott minimális küszöbértéket. A minimális küszöbértéknél magasabb küszöb alkalmazását – bár az minden további nélkül lehetséges – meg kell indokolni. Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy a saját fogyasztásra történő mezőgazdasági termelést el kell számolni az EAA-ban, ha azt olyan tulajdonos végzi, akinek birtoka meghaladja a minimális mérethatárt.

E paragrafus első zárójelében szereplő mondat igen érdekes számunkra. Eszerint a mezőgazdasági tevékenység az EU-tagországokban szinte kizárólag árutertermelő jellegű. A közép-kelet-európai országokkal természetesen nem ez a helyzet, tehát az ebből eredő következtetés (azaz a saját fogyasztásra termelők kizárása) sem felel meg a hazai viszonyoknak. A kizárólag saját fogyasztásra termelők számát jelenleg csak becsülni tudjuk, erre a kérdésre a 2000. évi ÁMÖ-ből fogunk pontos választ kapni. A probléma megközelítéséhez a legutóbbi mezőgazdasági összeírás adatait használtuk fel. A becslési eredmények a 1991. évi ÁMÖ és a termékmérlegek adatain alapulnak. (Lásd a 3. táblát.) A tábla első három nagyságkategóriájába (százezer forint bruttó termelési érték alatt) tartoznak azon gazdaságok, amelyek szerintünk szinte kizárólag saját fogyasztásra termelnek, míg a többi gazdaságról feltételeztük, hogy felesleget termelnek, illetve általában értékesítik termékeiket (természetesen ezek saját fogyasztása sem elhanyagolható). Ily módon a hazai „gazdaságok” 70 százaléka saját fogyasztásra termelőnek tekinthető. E gazdaságok által használt szántóterület átlagos mérete kisebb 0,46 hektárnál, szőlőterületük kisebb 0,17 hektárnál. Átlagosan kevesebb mint 1 szarvasmarha, vagy 3 sertés vagy 25 baromfi van a tulajdonukban. Ekkora méretű földterület termése és ekkora állatállomány (és annak állattermék-termelése) nagyjából egy család fogyasztását fedezi. E gazdaságok kis

⁴ Az idézetek a Mezőgazdasági és Erdőgazdálkodási Számlarendszer kézikönyve magyar nyelvű változatából származnak.

méretük ellenére a termelésből 26 százalékkal részesednek. Ez az arány valószínűleg csökkent 1991 óta, de jelenleg is jelentős, így a gazdaságkör kihagyása a számításokból csökkentené az eredmények felhasználhatóságát.

6. tábla

A saját fogyasztás aránya a magyar mezőgazdasági számlarendszerben

Termék	Kibocsátás	Saját fogyasztás	Saját fogyasztás aránya (százalék)
	millió forint		
<i>Mezőgazdasági termékek, összesen</i>	999 641	115 071	11,5
Növényi termékek	506 935	37 760	7,4
burgonya	35 569	7 697	21,6
friss zöldség	93 883	11 730	12,5
friss gyümölcs	46 015	12 013	26,1
Állatok és állati termékek	492 706	77 310	15,7
sertés	170 689	41 474	24,3
baromfi	111 783	18 104	16,2
tojás	40 967	9 968	24,3

A kézikönyv idézett paragrafusának második fele szerint a gazdaságszerkezeti összeírásoknál (azaz az ÁMÖ-nél) alkalmazott gazdaságküszöb feletti egységek termelését kell elszámolni a mezőgazdasági számlarendszerben (saját fogyasztásra termelésükkel együtt). A magyar mezőgazdasági statisztikában alkalmazott gazdaságküszöb hagyományosan nagyon alacsony, ezért a kézikönyv e bekezdése lehetővé teszi, hogy a kizárólag saját fogyasztásra termelő gazdaságok nagy részét is a mezőgazdasági számlarendszerben elszámoljuk.

A kézikönyv XI. Függeléke a mezőgazdasági számlarendszer és a nemzeti számlarendszer közötti összefüggéseket mutatja be.

1.05. Az ESA '95 előírja a háztartások saját fogyasztásra történő mezőgazdasági termelésének elszámolását az ágazati számlára (ESA '95, 3.08 és 3.21 szakasz). Azonban azok a mezőgazdasági egységek, amelyek a gazdaságszerkezeti összeírásnál megadott küszöbszint alatt maradnak (tehát kizárólag saját fogyasztásra termelnek a konyhakertben, és magáncélra tartanak állatot) ki vannak zárva az EAA köréből, míg a gazdálkodóknál maradó mezőgazdasági termékek általában belül esnek ezen a körön. Ahol az EAA-ból kirekesztett háztáji termelés jelentős méreteket ölt (mennyiségileg számottevő részt képvisel az adott termék teljes kínálatából egy országon belül), akkor az ennek megfelelő értéket hozzá kell adni az EAA adataihoz (vö.: ESA 95, 3.08 szakasz).

A bekezdés utolsó mondata azért érdekes számunkra, mert ellentmondásban van a előbb idézet 1.16. paragrafussal. Eszerint a küszöbérték feletti gazdaságok számbavételén túlmenően azon termékekre is kiegészítő becslést kell végezni, amelyek termeléséből a küszöbérték alatti gazdaságok részesedése jelentős. Arra vonatkozóan, hogy mekkora részesedést tekintünk jelentősnek nem rendelkezik a kézikönyv. Ezért ez a mondat szintén lehetővé teszi, hogy az összes küszöbérték alatti gazdaság termelését elszámoljuk a mezőgazdasági számlarendszerben.

A szabályok ilyen értelmezése miatt a magyar mezőgazdasági számlarendszer az összes gazdaság termelését tartalmazza (a saját fogyasztásra termeléssel együtt). Magyarországon

a mezőgazdasági számlarendszerben a kibocsátás becslése a termékmérlegeken alapul. A mezőgazdasági számlarendszerben kimutatott saját fogyasztás értékét a 6. tábla mutatja. Ebből kitűnik, hogy egyes fontosabb termékek esetében a saját fogyasztás aránya igen magas, és ezért az előbbi paragrafus alapján el kell számolni a mezőgazdasági számlarendszerben. Például az 3. tábla adatai alapján a saját fogyasztásra termelő gazdaságok átlagos baromfiállománya nem éri el az ÁMÖ-ben gazdaságküszöbként megjelölt létszámot. (Lásd a 4. táblát.) Ezzel összhangban a mezőgazdasági számlarendszerben a baromfi és a tojás saját fogyasztásának aránya magas (16,2, illetve 24,3 százalék). Ezért ha a mezőgazdasági számlarendszerben csak a gazdaságküszöb feletti gazdaságok baromfi- és tojástermelését számolnánk el, akkor ez jelentősen kevesebb lenne az eddig kimutatottnál.

Még egy okunk van arra, hogy a saját fogyasztásra termelést teljes egészében elszámoljuk a mezőgazdasági számlarendszerben: ez az elszámolási mód megegyezik az MSZR számára is keretül szolgáló Nemzeti Számlarendszer szabályával (azaz a két számlarendszer között így nincs ellentmondás e területen).

Következtetés

2000. április 1. és 21. között a magyar agrárstatisztika hatodik teljes körű mezőgazdasági összeírására kerül sor. Ebben az időszakban várhatóan mintegy tízezer gazdálkodó szervezet és közel másfélmillió háztartás számol be mezőgazdasági tevékenységéről. Nem vitatható, hogy a tízévenkénti megmértetésre kialakult, stabil agrárstruktúra esetén is szükség van (ezt jelzi a FAO és az EU több évtizedes gyakorlata is). Napjainkban Magyarország esetében különösen igaz ez, hiszen a legutóbbi teljes körű összeírás óta eltelt időszakban számos, jelentős változás következett be.

A gazdálkodó szervezetek esetében sem az évenkénti megfigyelés gyakoriságának, sem a gazdaság fogalom definiálásának, sem e gazdaságoknak a mezőgazdasági számlarendszer számításaiba vagy az EU elemzéseibe való szükségessége nem lehet kétséges.

A háztartások, egyéni gazdaságok esetében azonban a 2000-es összeírás adataira alapozva néhány kérdést újra kell gondolni. Az már az összeírás eredményeinek ismerete nélkül is kimondható, hogy a mezőgazdasági tevékenység minél teljesebb megfigyelése érdekében 5-10 évenként szükség van a háztartások mezőgazdasági tevékenységének megfigyelésére, azaz a közel 30 éve alkalmazott igen alacsony összeírási küszöb alkalmazására. A teljes körű összeírások közötti időszakokban azonban az évenkénti adatgyűjtésekhez úgy kell mintát választani, hogy az szinte teljes körűen kiterjedjen a nagy- (egymillió forint éves bruttó termelési értéket meghaladó) gazdaságokra. Az ezen érték alatti kis- (termelő) gazdaságok tevékenységét kisebb, néhány százalékos reprezentatív minta adatai alapján kell nyomon követni. E szempontok figyelembevételével terveztük meg a 2000 utáni további adatgyűjtéseket.

A 2000-es összeírás adatai alapján azonban számításokat kell végezni annak érdekében, hogy meghatározzuk azt a gazdaságméretet, amelyben Magyarországon szinte kizárólag saját fogyasztásra termelnek, melyek azok a nagyságkategóriák, amelyeknél már megjelenik a feleslegtermelés, és melyek azok, amelyek elsősorban eladásra, piacra termelnek, azaz árutermelő gazdaságok.

A kizárólag saját fogyasztásra termelő gazdaságok kihagyása a mezőgazdasági számlarendszer számításaiból a jelenleg kimutatott hazai mezőgazdasági kibocsátás je-

lentős csökkentését jelentené. Amikor az EU-tagországok az erre vonatkozó szabályt megalkották, nem vették figyelembe a tagjelölt közép-európai országok mezőgazdaságának jellegzetességeit. Ezért lenne szükséges a kisméretű gazdaságokra vonatkozó EU-szabályozást újragondolni, a tagjelöltek viszonyainak is megfelelően, újraértelmezni még az EU-csatlakozás előtt. A magyar fél az OECD Párizsban tartott legutóbbi mezőgazdasági számlarendszer értekezletén kifejtette szándékát a kizárólag saját fogyasztásra termelő gazdaságoknak a mezőgazdasági számlarendszerbe való bevonására, s az elgondolást az EUROSTAT részéről is kedvezően fogadták.

Az EU tipológiai vizsgálataiba, véleményünk szerint, a gazdálkodó szervezetek mellett a kis- (termelő) gazdaságok köréből csak a nagy, az adott második „gazdaságküszöb” fölé esőket érdemes bevonni. Az e küszöbérték alattiakra viszont ki kell dolgozni az ún. magyar gazdaságtipológiát, amely a vázolt sajátos struktúra feltárására, elemzésére, kezelésére alkalmas.

Az EUROSTAT-tal folytatott e témájú konzultációk elvezethetnek, jó esetben példaként is szolgálhatnak a kelet-közép-európai régió sajátosságait is kezelő és azt figyelembe vevő gyakorlat kialakításához.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdasági üzemek. Méret szerinti megoszlás.

SUMMARY

The article gives an overview of the concept of farm (focusing on the small holdings), as an observation unit of the present system of agricultural statistics in Hungary. The authors describe the EU's methodological requirements of two main areas of agricultural statistics (farm typology and Economic Accounts for Agriculture) and the possible ways of adapting them according to the Hungarian circumstances.